

КОГНІТИВНО-РЕГУЛЯТИВНИЙ ЧИННИК ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ В НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

У статті розглядаються поняття «самостійна робота студентів», «саморегуляція», «метапам'ять», «металінгвістична обізнаність» «метакогнітивні здібності», уявлення зарубіжних та вітчизняних вчених про ці явища. Представлені методи дослідження саморегуляції, метапам'яті та металінгвістичних здібностей студентів. У статті подано результати дослідження взаємозв'язку рівня саморегуляції та показників метакогнітивних здібностей студентів.

Ключові слова: самостійна робота студентів, саморегуляція, метакогнітивні здібності, металінгвістична обізнаність, метапам'ять.

Н.С. Моргунова

КОГНИТИВНО-РЕГУЛЯТИВНЫЙ ФАКТОР ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ В УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ

В статье рассматриваются понятия «металингвистическая осведомленность», «метапамять», «метакогнитивные способности», «самостоятельная работа студентов», представления зарубежных и отечественных ученых об этих явлениях. Представлены методы исследования саморегуляции, метапамяти и металингвистической осведомленности студентов. В статье приведены результаты исследования взаимосвязи метакогнитивных способностей студентов и уровня их саморегуляции.

Ключевые слова: металингвистическая осведомленность, метапамять, метакогнитивные способности, самостоятельная работа студентов.

N.S. Morgunova

COGNITIVE AND REGULATORY FACTORS OF THE STUDENT'S ORGANIZATION OF UNASSISTED WORK IN THEIR EDUCATIONAL ACTIVITY

In the article we examine terms “metacognitive abilities”, “metalinguistical awareness”, “metamemory”, “self-regulation”, “student’s unassisted work”, also views of foreign and native scientists to this problem. Research methods of self-regulation, metalinguistical awareness and metamemory are given. Results of investigation of correlations between self-regulation and metacognitive abilities of students are shown.

Key words: metacognitive abilities, metalinguistical awareness, metamemory, student’s unassisted work.

Підвищення ефективності навчальної діяльності студентів шляхом формування їх активності та самостійності є однією з найважливіших задач вищого навчального закладу на сучасному етапі розвитку освіти України. Психологічну основу самостійності складає сформована система саморегуляції,

оскільки тільки у тому випадку, якщо студент сам усвідомлює значимість професії, яку він одержує, він може свідомо ставити перед собою навчальні цілі та добиватися їх виконання, бачити можливості подальшого професійного вдосконалення. Дослідження метакогнітивних здібностей є нагальним питанням сучасної психології, оскільки рівень їх розвитку виступає значущою умовою успішності навчальної діяльності студентів.

Актуальність дослідження визначається тим, що психологічний аспект проблеми здійснення та організації самостійної роботи є ще недостатньо дослідженим. Вивчення умов та чинників організації самостійної роботи у межах психологічного підходу передбачає, зокрема, дослідження індивідуального стилю саморегуляції та метакогнітивних особливостей навчальної діяльності студентів, які можуть бути віднесені до когнітивно-регуляційного чинника організації самостійної роботи.

Індивідуальний стиль саморегуляції виступає характеристикою регулятивних процесів особистості студента у навчальній діяльності. Металінгвістична обізнаність означає знання про будову тексту та мови загалом, мовленнєві уміння та здатність до регуляції власної текстової діяльності. Метапам'ять виступає як самоконтроль мнемічних процесів, здатність оцінювати, планувати, відстежувати і коректувати перебіг процесів пам'яті, а також передбачає знання власних індивідуальних якостей пам'яті та закономірностей ефективного запам'ятовування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій дає можливість виділити дві основні концепції саморегуляції: одні автори розглядають поняття саморегуляції через внутрішню активність людини (О.О. Конопкін, М.Ю. Міславський, В.І. Моросанова, О.К. Осніцький, Г.Ш. Габдреева), інші – через його взаємодію з навколишнім середовищем (Ю.А. Голікова, О.Н. Костін). В.А.Конопкін, В.І. Моросанова [3] визначають саморегуляцію як системно організований процес по ініціації, побудові, підтриманню та керуванню усіма видами та формами зовнішньої та внутрішньої активності.

Стильові особливості саморегуляції виступають типовими та найбільш суттєвими для людини індивідуальними особливостями організації та управління власною зовнішньою та внутрішньою активністю, які стійко проявляється у різноманітних її видах. До стильових особливостей саморегуляції В.І. Моросанова [6] відносить індивідуально-типологічні особливості регуляторних процесів, що реалізують основні компоненти системи саморегуляції, тобто процесів планування завдань, моделювання ситуацій, програмування дій, оцінювання результатів та стильові особливості, що характеризують функціонування усіх компонентів системи саморегулювання та є водночас особистісними властивостями, наприклад самостійність, ініціативність, надійність, гнучкість тощо.

Через огляд зарубіжних та вітчизняних робіт, присвячених метакогнітивним процесам, М.О. Холодна [7] виводить поняття метакогнітивного досвіду та включає до нього: мимовільний інтелектуальний контроль (когнітивні стилі), довільний інтелектуальний контроль, метакогнітивну поінформованість.

Вивчення самооцінки і самоконтролю в пам'яті проводились в рамках метакогнітивних досліджень (J. Flawell, R.N.Kluve [11] та ін.), досліджень метакогнітивного досвіду (В.О.Холодна), метапам'яті (J. Flawell, В.Я.Ляудис [4]), регулювальних механізмів функціональної системи мнемічних здібностей (В.Д. Шадріков [10], Л.В. Черемошкіна [9]), самоконтролю мнемічної діяльності людей (Н.М. Гнедова [2] та ін.), довільного запам'ятовування та відтворення (Я.В. Большунов [1] та ін.). При цьому в усіх цих дослідженнях під різними кутами зору самоконтроль в пам'яті розглядався як: здатність оцінювати, здатність планувати (висувати мету, обирати стратегію і засоби її досягнення), метамнемічна обізнаність (знання своїх індивідуальних якостей пам'яті та закономірностей ефективного запам'ятання) та memory monitoring (здатність відслідковувати і коректувати перебіг процесів пам'яті).

Вивчення зв'язку індивідуально-стильових особливостей регуляторики із рівнем розвитку метапам'яті та металінгвістичними здібностями студентів

необхідно для рішення завдань індивідуального підходу при навчанні та організації самостійної роботи в навчальній діяльності студентів.

Отже, **метою** нашого дослідження було визначити особливості взаємозв'язку метакогнітивних особливостей студентів, зокрема, їх металінгвістичних здібностей та метапам'яті, та рівня їх саморегуляції.

Завдання дослідження:

1. Дослідити особливості розвитку металінгвістичних здібностей, метапам'яті та стильової саморегуляції у студентів.

2. Визначити взаємозв'язок показників саморегуляції та метакогнітивних особливостей навчальної діяльності студентів.

У дослідженні були використані наступні **методики**:

1. Методика «Стильова саморегуляція поведінки людини – 98» [5].

2. Методика дослідження металінгвістичної обізнаності [8].

3. Методика дослідження та метапам'яті [8].

Експериментальна база – студенти 1 курсу ХНАДУ. Всього в дослідженні брало участь 93 досліджуваних (середній вік 17,5 років).

Опитувальна методика «Стильова саморегуляція поведінки людини – 98» В.І. Моросанової має за мету діагностику рівню розвитку індивідуальної саморегуляції та її індивідуального профілю, до якого відносяться показники, що відзначаються у відповідності до основних регуляторних процесів (планування, моделювання, програмування, оцінки результатів) та регуляторно-особистісних властивостей (самостійність, гнучкість).

За результатами дослідження за методикою №1 у переважній кількості студентів встановлено середній рівень розвитку саморегуляції (52 % опитуваних), а низький та високий рівні складають, відповідно, 29 % та 19 %.

У студентів з низьким рівнем саморегуляції потреба в усвідомлюваному плануванні та програмуванні своєї поведінки не сформована. Вони є більш залежними від ситуації та думки оточуючих, зазнають труднощі при взаємодії з іншими людьми (переважно у плані контролю свого психічного стану).

Студенти з середнім рівнем саморегуляції мають достатній рівень нервово-психічної стійкості та поведінкової регуляції, можуть поводити себе агресивно у випадку утиснення їх інтересів, але при бажанні можуть увійти в контакт та досягнути взаєморозуміння з оточуючими. Досліджувані з середнім рівнем саморегуляції адекватно сприймають морально-етичні норми поведінки і в цілому намагаються їм відповідати.

Студентам з високим рівнем саморегуляції притаманні самостійність, гнучка та адекватна реакція на зміну ситуації, швидка адаптація до нових умов діяльності, висунення та досягнення мети в них значною мірою усвідомленні. При високій мотивації досягнень вони здатні формувати такий стиль саморегуляції, який дозволяє їм компенсувати вплив особистісних, характерологічних особливостей, що перешкоджають досягненню мети.

Металінгвістична обізнаність є одним з компонентів метакогнітивної поінформованості і означає знання про будову тексту та мови взагалі, мовленеві уміння та здатності до регуляції власної текстової діяльності. Методика дослідження металінгвістичної обізнаності була створена Хомуленко Т.Б. в контексті дослідження вищих форм пам'яті у школярів. Автором було запропоновано кілька варіантів методики з розрахунку на вік. Опитувальник з металінгвістичної обізнаності для юнацького віку включав відкриті запитання. Нами дана методика була адаптована до студентського віку і переформована по аналогії з будовою тестів закритого типу.

Опитувальник в нашому варіанті включав такі компоненти:

- 1) з'ясування того, наскільки студент орієнтується в основних характеристиках тексту;
- 2) орієнтування студентів в різних класифікаціях видів текстів;
- 3) орієнтування у відмінностях текстів типа „розповідь – опис – міркування”;
- 4) здатність порівнювати та аналізувати науковий та художній тип тексту;
- 5) здатність аналізувати будову тексту;
- 6) орієнтування у предикативній та композиційній будові тексту;
- 7) здатність виділяти суб'єкт та предикат тексту;

- 8) орієнтування у різних видах наукового та навчального текстів;
- 9) готовність до створення таких видів текстів, як конспект, тези, реферат, резюме, анотація, доповідь;
- 10) розуміння діалогічності як ознаки окремих видів текстів;
- 11) здатність до аналізу та створення тексту з ознаками діалогічності.

Діагностика металінгвістичної обізнаності встановила переважання середнього рівня розвиненості металінгвістичної обізнаності (72 % опитаних). Низький рівень становить 11 %, а високий – 17 % досліджуваних.

Отже, за результатами досліджування студенти виявили здібності до орієнтування в основних характеристиках тексту, класифікаціях видів текстів, у відмінностях текстів типу «розповідь – опис – міркування», до порівняння та аналізу наукового та художнього типу текстів, до аналізу будови тексту, до орієнтування у предикативній та композиційній будові тексту, до виділення суб'єкта та предикату тексту, до орієнтування у різних видах наукового та навчального текстів, а також готовності до створення таких видів текстів, як конспект, тези, реферат, резюме, анотація, доповідь, розуміння діалогічності як ознаки окремих видів текстів і здатність до аналізу та створення тексту з ознаками діалогічності на середньому рівні.

Методика діагностики метапам'яті включає визначення таких показників:

- адекватність і диференційованість самооцінки пам'яті;
- особливості планування процесу запам'ятовування (планування результату чи процесу за самозвітами);
- міра метамнемічної обізнаності (за результатами опитування і ранжирування);
- прояви рефлексивних функцій в пам'яті (фіксація ускладнення, фіксація причин, нормування, за самозвітами) як основа *memory monitoring*.

Особливість загальної самооцінки пам'яті вивчається за показниками адекватності і диференційованості. Загальна самооцінка пам'яті і ступінь її диференційованості визначається в процесі індивідуального опитування.

Адекватність самооцінки пам'яті перевіряється шляхом порівняння із сумарним показником за методикою дослідження пам'яті.

Результати дослідження показують, що студенти-першокурсники достатньо адекватно і диференційовано оцінюють свою пам'ять. Вони часто використовують самозвіти у плануванні процесу та результату запам'ятовування, тобто звертаються до рефлексії у процесі запам'ятовування. Високий рівень розвитку метапам'яті був встановлений у 25 % досліджуваних, середній – у 62 %, а низький – у 13 % студентів.

За результатами дослідження встановлено, що більш половини першокурсників мають середній рівень саморегуляції та середній рівень розвитку металінгвістичної обізнаності та метапам'яті.

Результати дослідження показали, що існує прямий статистично значущий взаємозв'язок між рівнем розвитку метапам'яті та металінгвістичних здібностей ($0,467$, $p < 0,01$). Таким чином, студенти, які виявляють високий рівень металінгвістичних здібностей (до орієнтування в основних характеристиках тексту, класифікаціях видів, типів текстів, а також готовності до створення таких видів текстів, як конспект, тези, реферат, резюме, анотація, тощо), частіше використовують самозвіти у плануванні процесу та результату запам'ятовування, тобто звертаються до рефлексії у процесі запам'ятовування.

За результатами дослідження виявлено, що існує статистично значущий взаємозв'язок між рівнем розвитку метапам'яті та загальним рівнем саморегуляції ($0,241$, $p < 0,05$). Отже, студенти, в яких індивідуально-типологічні особливості регуляторних процесів, реалізуючих основні компоненти системи саморегуляції (процесів планування завдань, моделювання ситуацій, програмування дій, оцінювання результатів) розвинені на високому рівні, частіше використовують самозвіти у плануванні процесу та результату запам'ятовування, звертаються до рефлексії у процесі запам'ятовування. Тобто індивідуальна саморегуляція діяльності забезпечується рефлексією у процесі запам'ятовування, і навпаки, висока рефлексія під час запам'ятовування може розглядатися як наслідок високого загального рівня саморегуляції.

Перспективу роботи складе розробка та впровадження практичних психолого-педагогічних рекомендацій щодо розвитку метакогнітивних та саморегуляційних здібностей студентів.

Список літератури

1. Большунов Я.В. Санкционирование как необходимый компонент произвольного узнавания и воспроизведения // Память и ее развитие. – Ульяновск, 1976. – С. 5-37.
2. Гнедова М.Н., Елинова С.М. Произвольная память детей 4 и 6 лет в условиях общения // Вопросы психологии. – 1985. – № 3. – С. 67-71.
3. Конопкин О.А., Моросанова В.И. Стилевые особенности саморегуляции деятельности // Психологический журнал. – 1987. – Т. 7. – № 3. – С. 18-26.
4. Ляудис В.Я. Методика преподавания психологии. – М.: УРАО, 2000. – 128 с.
5. Моросанова В.И., Сагиев Р.Р. Диагностика индивидуально-стилевых особенностей саморегуляции в учебной деятельности студентов // Вопросы психологии. – 1994. – № 5. – С. 134-140
6. Моросанова В.И., Коноз Е.М. Стилевая саморегуляция человека // Вопросы психологии. – 2000. – № 2. – С. 118-127.
7. Холодная М.А. Психология интеллекта: парадоксы исследования. – Томск: Изд-во Томск, ун-та; М.: Изд-во «Барс», 1997. – 392 с.
8. Хомуленко Т.Б., Скорінина О.В. – Когнітивний стиль і пам'ять: парадокси дослідження. – Х.: Видавництво «ІНЖЕК», 2003. – 232 с.
9. Черемошкина Л.В. Психология памяти. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 368 с.
10. Шадриков В.Д. Психология деятельности и способности человека. – М., Логос, 1996. – 320 с.
11. Flawell J.H. Cognitive monitoring // Cit. after Campione J., Brown A., Fuller F.F., Bow O.N. Becoming a teacher // Teacher education. – Chicago, 1975.